

BOGÁR JUDIT

*Pokol, purgatórium és mennyország a Dóri és a Vépi énekeskönyv népénekeiben**

A katolikus egyházban a 17. század végére általános szokássá vált anyanyelvű népénekek éneklése a templomban, a liturgia vagy népi ájtatosságok keretében. A század második felében több nyomtatott énekeskönyvet is kiadtak (*Cantus catholici*, Lőcse, 1651; Szelepcsényi Györgynek ajánlott, javított és bővített kiadás, Nagyszombat, 1675, majd 1703, 1738, 1792; Szegedi Ferenc Lénárt-féle átdolgozás, Kassa, 1674; Illyés István, *Zsoltári énekek* és *Halottas énekek*, Nagyszombat, 1693, majd 1721, 1749, 1781, 1793; Náray György, *Lyra coelestis*, Nagyszombat, 1695; Erdélyben Kájoni János *Cantionale Catholicuma*, Csík, 1676), ezt követően azonban a 18. század végéig nem jelent meg új énekeskönyv, csak a korábbiak változatlan vagy némiképp átdolgozott kiadásai. Az egyházi életnek a török kiűzését követő újjászerveződése, fellendülése igényelte az anyanyelvű énekeket, így a nyomtatott énekeskönyvek szövegei kézíratos másolatokban is terjedtek, egyes kántorok pedig különböző forrásokból válogatva, a helyi hagyományt is felhasználva, saját maguk és kollégáik által szerzett énekeket is felvéve állítottak össze nemcsak szövegeket, hanem olykor kottát, orgonakíséretet is tartalmazó kézíratos énekeskönyveket, kántorkönyveket saját használatra.¹ Ezen eltérő színvonalú gyűjtemények közül két kiemelkedőt vegyünk most szemügyre: a *Vépi* és a *Dóri énekeskönyvet*.

A *Vépi énekeskönyv* vagy *kántorkönyv*² nagy részét a Szombathely melletti Vép falu kántortanítója, Mesterházi Miklós írta össze 1731-ben (a kötet 146. lapjára jegyezte fel a nevét és a dátumot: „Anno Domini 1731. die 23 9bri Nicalaus

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

¹ SAS Ágnes, *Egyházi énekeskönyvek = Magyar művelődéstörténeti lexikon*, főszerk. KŐSZEGHY Péter, II, Bp., Balassi, 2004, 300; BOGÁR Judit, *Egyházi énekeskönyvek (16–17. század) = Magyar művelődéstörténeti lexikon, i. m.*, XIII, 2012, 355–356; PAPP Géza, *Kántorkönyv = Magyar katolikus lexikon*, főszerk. DIÓS István, I, Bp., Szent István Társulat, 2001, 136–137; *A magyar kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, összeáll. STOLL Béla, Bp., Balassi, 2002², 430–432 (1047. sz.).

² Lelőhelye: Berzsényi Dániel Könyvtár, Szombathely, Savariensia Hb. 1058; mikrofilm: MTAK 2663/V. – A továbbiakban: *Vépi ék*.

Mesterhazi, Ludi Rector Vépiensis.”), de később még mások is írtak bele szövegeket és dallamokat. Az énekgyűjtemény az elején csonka, a 29. számozott oldallal kezdődik, a hiányzó levelek közül azonban több megtalálható hátrébb, hibás helyre bekötve. Az utolsó számozott oldal a 363. A szöveget helyenként egyszerű tollrajzok, iniciálék kísérik. Az énekek rendje az egyházi év menetét követi, találhatók benne szentekről és megholtakról szóló, valamint miseénekek is. Kb. 420 éneket tartalmaz, ebből mintegy 100 korábbi kiadványokból (pl. *Cantus catholici* 1674, 1675; Kájoni *Cantionaléja*, Náray *Lyra coelestise*) ismert darab. Holl Béla vizsgálatai szerint párhuzamokat mutat tucatnyi kéziratos énekeskönyvvel, többek közt a *Dőrivel* is. A más forrásból nem ismert énekek egy része valószínűleg jóval korábbi, néhányról pedig elképzelhető, hogy Mesterhazi maga szerezte. A 64. oldalon található akrosztichon (Stephanus Szabó) Szigeti Kilián szerint a közeli Vát (Vép filiális községe) iskolamesterének, Szabó Istvánnak szerzőségére és a kántortanítók együttműködésére utal, az ének azonban az akrosztichonnal együtt már Kájoninál is megtalálható.³ Erdélyi Zsuzsanna szerint, aki kedvencének⁴ nevezi a *Vépi énekeskönyvet*, „mind tematikai, mind irodalomtörténeti szempontból nézve egyik leggazdagabb adattárunk”.⁵

A kötetben nem szólnak külön énekek a pokolról, purgatóriumról vagy mennyországról, de egy-egy kép, kifejezés, mondat sokszor megjeleníti e túlvilági helyszíneket. Leggyakrabban a menny szerepel: a mennyei udvarban, a magas mennyekben, mennyégben nagy az öröm, az örvendezés, Isten dicsősége fénylik, az angyalok énekelnek.⁶ Ott lakozik Jézus, a mennyei király, az an-

³ PAPP Géza, *Vépi énekeskönyv = Magyar katolikus lexikon, i. m.*, XIV, 2009, 960; SZIGETI Kilián, *A szombathelyi egyházmegye egyházi zenéjének története = A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve (1777–1977)*, szerk. TÓTH Imre, főszerk. SILL Ferenc, Szombathely, 1977, 393–395; *Régi magyar költők tára XVII. század, 15/B: Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek): Jegyzetek*, írta HOLL Béla, Bp., Akadémiai–Argumentum, 1992, 242, 542–543; *Vépi Kántorkönyv*, [http://www.vasidigitkonyvtar.hu:8080/web/guest/4/-/wiki/Main/Vépi Kántorkönyv](http://www.vasidigitkonyvtar.hu:8080/web/guest/4/-/wiki/Main/Vépi_Kántorkönyv) [2013. 12. 15.].

⁴ ERDÉLYI Zsuzsanna, *Megint a népi kéziratosok!*, Vigilia, 2000, 54.

⁵ ERDÉLYI Zsuzsanna, „...Emlékezzél sz: Istvanro...”, Kortárs, 2001/1, 1.

⁶ Pl. *Vépi ék.*, 29 [1]: az ének eleje hiányzik; 90–91 [74–75]: „Im az magas menybül jövök...”; 122–123 [106–107]: „Oh Egeknek finyessige...”; 165 [151]: „Urad mene menyben, finyes fölhöiben...”; 210 [197]: „Üdvözlégý ó Manna, éghi maioránna...”; 242 [227]: „Sz: Simon Sz: Iudás két szép éghö Lámpás...”; 248 [233]: „Mennyei nagy Udvar Magas menyországban...” stb. – Az énekekből betűhíven idézek, címek hiányában az incipitekre hivatkozva. Mivel az eredeti lapszámozás gyakran nem látszik, az utólag, ceruzával beírt lapszámokat is megadom szögletes zárójelben. A kötetben a versszakok nincsenek sorokra tagolva, ezért én sem tördelem őket.

gyali seregek koronás királya az Atya jobbján, és ott lakozik az angyalok királynéja, a mennyország gubernátora, Mária is dicsőségben, onnan küld segítséget, hogy mi is megláthassuk a szenteket.⁷ Mária a „Paradicsomban, örök Boldogságban, Szépen ki nyílt Rusa”,⁸ akinek közbenjárására „Mennyországban, szenteknek lakodalmabon, Isten lakta hazbon, fölső hailikabon” juthatunk.⁹ Semmi nem lehet fényesebb, sem kedvesebb, mint a mennyei szép paradicsom, ahol nem árthat fullánkja a mérges kígyónak, sem a tiltott fának, ránk bízott almának nagy keserősége.¹⁰ „Oh Angyali szép zöngisek, Oh Mennyei szép seregek, mikor fogadtok oda bé engemet, hogy Istenemnek szerelmesemnek, láthossam szénét áldhossam nevit, édes Iesusomnak” – szól egy úrnapi ének strófája.¹¹ Hasonló, misztika felé hajló képeket máskor is találunk, például: „Hogy edgyüt élhessünk, edgyüt nyájoskodván, en Iegyesem, Paradicsom kertben, Mennyei örömben, az Finyes mennyországban”.¹² Ezt az örök boldogságot, a mennyei kincses tárházat nyerik el a hívők, ha szívükben Jézus lakik, aki a mennybe kalauzkodgya őket.¹³ Bár a tűz inkább a pokol vagy purgatórium jellemzője, a mennyei tűz képe is előfordul Krisztus születése kapcsán: „Megielent menyeyi tűz, mellet hozott tiszta szüz”¹⁴ – ebben a képben talán a rímnek is szerepe van amellet, hogy a tűz az *Ószövetségben* az isteni kinyilatkoztatás jele (pl. égő csipkebokor, tűzoszlop a pusztában), az *Újszövetségben* a Szentléleké, a nagyszombat éjszakai tűzszentelés pedig a Krisztus által elhozott világosság, a feltámadás jelképe.¹⁵

A mennyországgal nem azonos, de sokban hasonlít hozzá a paradicsom, az édenkert, ahová Isten az embert helyezte teremtésekor, és ahonnet az kiűzetett a bűnbeesés után. (A paradicsom szót a mennyre és az édenkertre is használják az énekek.) A *Vépi énekeskönyv* egyik darabja gyönyörűség kertjének nevezi a

⁷ *Uo.*, [25–26]: „Tündöklő hainali cséllág, kégyelemmel finlö világ...”; [26]: „Oh te kegyes szép szüz Maria, mely finyes vágy Kristus Anya...”; 300 [279–280]: „Maria Magyarok nagy Patronájo...” stb.

⁸ *Uo.*, 269 [250]: „Nagy Isten Kedviben, Sion teteiben langadozo szent szüz...”.

⁹ *Uo.*, 267–268 [248–249]: „Szüzeknek szép szüz viragio, Magyar Ország patronaio...”.

¹⁰ *Uo.*, 323 [303]: „Soha már fényeseb, soha már kedveseb...”.

¹¹ *Uo.*, 188 [175]: „Jesus szentsig szeretöiö, badgyat lelkek enyhitiöiö...”.

¹² *Uo.*, 226 [216–217]: „Aldgyad szám Iegyessed, aldony meg ne szünnél...”.

¹³ *Uo.*, 359 [339]: „Aldgy meg minket Atya Isten...”; „Megváltoja ez világnak, Uram, hozzád folamoknak...”.

¹⁴ *Uo.*, 84 [68]: „Megielent menyeyi tűz, mellet hozott tiszta szüz...”.

¹⁵ REUSS Gabriella, *Tűz = Szimbólumtár: Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, szerk. PÁL József, ÚJVÁRI Edit, Bp., Balassi, 2005³, 492.

paradicsomot¹⁶ (az éden szó jelentése gyönyörűség, boldogság), egy másikban a sorsát panaszoló Ádám idézi fel az éden képét: „Oh, te szép Paradicsom, Isten alkutmánya, Oh gyönyörűsüges kert, világ Palotájo, Oh rigi szallasom, oh kedves lakásom benned volt vigátságom, szép gyönyörű mulatásom”. Ádámot egy angyal vigasztalja a megváltás ígéretével, aki eztán örömmel várja a halált, bár tudja, hogy lelke nem jut egyből a mennybe, a sötét limbusban kell megvárnia Jézus kereszthalálát.¹⁷

A limbus, a pokol tornáca, ahol a Krisztus előtt élt és meghalt igazak várták a megváltást, mert addig nem juthattak be a mennyországba, máshol is előfordul a kötetben. Érdekes, hogy nemcsak húsvéti énekekben örvendeznek az atyák kiszabadulásuknak, de egy karácsonyiban is, Krisztus születésekor: „Limbus nagy zengve éneköl, kötele mast oldatik el, ez napott az Ur szerzette, Hogy menyország miénk lenne.”¹⁸ Erre egyébként más énekeskönyvek énekeiben is találni példákat, például az „Enekeljünk mindniaian vigh szoual s nagy örömmel” (*Pálffi Márton-énekeskönyv*; Kájoni, *Cantionale*) vagy a „Világ Teremtő születt; / Anyának Szüz neveztetett” (*Cantus catholici*, 1674) kezdetűben.¹⁹

A purgatórium viszonylag kevés énekekben szerepel, főleg halottiakban, de ezek több részletet is elárulnak róla. Az ide került hívő sír és kiált szüntelen, éjjel-nappal, keze-lába láncokkal van megkötözve, így ég sebes lángokban, nagy kínok közt. A tűz rút kegyetlensége elmondhatatlanul szörnyű szenvedést okoz, hozzá képest a földi kínzások – vasfogakkal szaggatás, hóhérok általi kínzás, lábak eltörése, olajban főzés vagy belek kiontása – mind semmi. Nincsen biztatás vagy könnyebbülés, csak a siránkozó zokogása hallatszik. Menekvést csak Isten kegyelme jelenthet, amelyért az élők is könnyöröghetnek, pl. *Miatyánk* imádkozásával vagy e szavakkal: „Légy kegyelmes Szent Ur Isten az ki mult hiveken”.²⁰ Egy másik ének Szűz Mária közbenjárását kéri a purgatórium-

¹⁶ *Vépi ék.*, 37 [9]: „Gyönyörűségnek kertiben, Paradicsomnak heliben...”.

¹⁷ *Uo.*, 352 [332]: *Lamentatio Adami*.

¹⁸ *Uo.*, 86 [70]: „Világ valtoja születek, szüz altol nekünk adatek...”.

¹⁹ *Régi magyar költők tára XVII. század, 15/A: Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek): Szövegek*, s. a. r. STOLL Béla, Bp., Argumentum–Akadémiai, 1992, 15 (8. sz.), 146 (143. sz.).

²⁰ *Vépi ék.*, [21–22]. – Az ének szövegét érdemes teljes egészében idézni:

„Hallátok meg kérlek siro verseimet, és halgassatok meg kiáltásaimat, sirok kiáltok szüntelen, éjjel nappal kimiletlen, vagyok nagy insigben.

Vagyok nagy kinokban, lánczokkal kötözve, lábom kezem fogva, sebes lángbon vetve, sok bánatim és kinaim, ugy fizetem adosságim, oh ha ki fizetem.

Hogy ha az szévetek, mint kü keminy volna, avagy mint az atzél, ollan erős volna, Tudom értem meg lágyulna, segítsiggel hozzám volna, Purgátoriumban.

ban sebes tűz lángjában tisztuló és eközben iszonyú kínokban gyötrődő hívek számára.²¹ A tisztítótűz ilyen, a pokolbéli kínokra emlékeztető ábrázolása általános a középkortól kezdve, de nem az egyház hivatalos tanításán alapul. A tűz képe visszavezethető az *Első korintusi levélre*, amely az ítélet kapcsán beszél olyanokról, akik megmenekülnek, „de csak mintegy tűz által” (1Kor 3, 15), a túlvilági tisztulás lehetőségét tanító zsinatok határozataiban azonban tűzről nem esik szó, az ideigtartó büntetés és az elegettevő szenvedés természetéről semmi továbbit nem mondanak.²²

A pokolról hosszabb leírás nem szerepel az énekekben, de a jól ismert jelzők és képek többször előfordulnak: örök tűz ég nagy lánggal, igen nagy a bűz, nincs vége a kínoknak²³ – ennek alapja, hogy a *Jelenések könyve* szerint (Jel 14, 10) kénköves tűzben fognak gyötrődni a bűnösök. Az egyik éneken „Pokol mérge undok férge” rágja az odakerülők szívét, az utolsó sor pedig Szűz Mária segítségért kéri az „agyarkodó sátány” ostroma ellen.²⁴ Hasonló képeket talá-
lunk nemcsak az egyházatyáknál vagy népies elképzelésekben, de Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlataiban* is: „Lássam képzeletben az óriási tüzet és a lelkeket mintegy tűztestbe öltözve. [...] Halljam fülemmel a panaszkodásokat, jajveszékéseket, kiáltásokat és káromlásokat Krisztus Urunk és minden szentje

Gondollátok tűznek, rút kegyetlenség, abban az lelkeknek, szörnyü szenvedisit, mint vass fogokkal szaggatást, avagy világi nagy kínzást, mint árnyik ollan ez.
Hohérokutl kínzatnyi, lábokat töretnyi, olajban fűzetnyi, vagy bélit ki vetnyi, ez csak keves ideig tart, egy órát vagy kettőt várhat, ez is mint csak semmi.
Semmi nincs hasomlo, vagy ehez fogható, mert tsak egy orais, sok ideig tarto, nem lehet ezt ki mondanyi, vagy irasbul magyaraznyi mit köll itt szenvednyi.
Itten nincs biztatás, az sok faldalmakban, avagy könnyebbülis, a sűrű kinokban, edgyik faldalom másikat, sok kinban siránkozokat, zogogván hallanyi.
Oh én szegin lélek, Iai mire jutottam, Oh világi hivság, mint meg nyomorodtam, Te vettél ra én szenvedek, Oh mely soka itt kesergek, értem jot tegyetek.
Oh mikor hallátok, tülem kiáltásim, szévetekben kérlek, Panaszolkodásim, én rulam emlikezzetek, érettem könyörögietek, hogy Isten, ki mensesen.
Nem kívánok sokat, csak az mit adhattok, Vagy egy Mi Atyánkat, lelkemért mondgyatok, értem szegint segicsetek, Az Istent engesztellétek, azzal segethettek.
El hagyom siralmas, sűrű kesergisim, szüntelen áradnak, azzal több faldalmim, Kérlek értem igy mondgyatok, Légy kegyelmes Szent Ur Isten az ki mult híveken. Amen.”

²¹ *Uo.*, 255–256 [236–237]: „Kik hevültök purgatoriumban...”.

²² GÁL Ferenc, RUZSICZKY Éva, DIÓS István, *Tisztítótűz = Magyar katolikus lexikon, i. m.*, XIII, 2008, 1004.

²³ *Vépi ék.*, 168–169 [154–155]: „Christus Menyben föl mine...”; 214–215 [201–202]: „Im elődben iöttem...”; 306 [286]: „Oh Maria szép virág, szévelem ohait Te hozzád...”; 325 [305]: „Oh életem oh édes reminyem...” stb.

²⁴ *Uo.*, 303–305 [283–285]: „Mondgy naponként és óránként...”.

ellen. [...] Szagoljam szagló érzékemmel a füstöt, kénkövet, bűzt és szennyet és a rothadó anyagokat. [...] Ízleljek ízlésemmel keserű dolgokat, mint könnyeket, szomorúságot és ízleljem a lelkifurdalás férgét. [...] Tapintásommal érzékeljem, hogy azok a lángok miként érik el és égetik a lelkeket.”²⁵ A gyűjteményben húsvéti énekekben is gyakori a pokol emlegetése, de nem fenyegetően, mint máskor: Krisztus kereszthalálával és feltámadásával a sátánt megkötözi, a poklokat elpusztítja, „piros hainálban [...] fél kéle [...] mint oroszlán poklok kapuit rontván”.²⁶ Az ég és a föld öröme áll szemben a pokol riadalmával: „Fémlik az nap finyessiggel, zöng az égh nagy dicsirettel ez világ vigád örömmel, ordít pokol rettegissel”.²⁷ Az ordító pokol itt a sátán mint ordító oroszlán képét idézi fel, aki körüljár, és keresi, hogy kit nyeljen el (1Pét 5, 8), míg az előző idézetben az oroszlán Krisztus-szimbólumként szerepelt, aki legyőzi a poklot és a halált – az ordító oroszlán egyébként a holtak feltámasztásának jelképe is a keresztény művészetekben.²⁸ Más korabeli énekekben is találni példát e kettősségre: Krisztus egyrészt a „Pokol ellen lött oroszlán”,²⁹ másrészt „halála meg-győzte a Sátánt, / Fel-támadása Halált, ’s Oroszlánt”.³⁰

A másik vizsgált énekeskönyv a *Dőri* vagy *Dörri*.³¹ A szakirodalomban többnyire hosszú ő-vel szerepel, a névadó település azonban Dör, rövid ö-vel, így használja az énekeskönyvet részletesen ismertető Schram Ferenc is.³² A 213 levél terjedelmű (a számozás szerint 5 levél hiányzik) kötet összeállítójának nevét díszes címlapon olvashatjuk: „Ezen Könyvet írta-bé Kováts István Dőri Iskola Mester Pápista Kórusra való Szép Énekekkel És Némellyeknek Nótáit-is Kot-tával [...] 1763^{dik} Esztendőbe [...]”. A kézirat későbbi bejegyzések évszámait is tartalmazza. A 314 énekből 288-at Kováts írt le, a többi 26 két másik kéztől származik. A kötet első fele de tempore beosztású, ezt követően többek közt betlehemest, passiót, vesperást (ritka, hogy ilyen kis faluban vesperást énekelje-

²⁵ Loyolai Szent IGNÁC, *Lelki gyakorlatok*, kiad. SZABÓ Ferenc, Kecskemét, Korda, 2009, 88–89.

²⁶ *Vépi ék.*, 160 [146]: „Christust hálált meg győzé...”.

²⁷ *Uo.*, 159 [145]: „Fémlik az nap finyessiggel...”.

²⁸ DIÓS István, *Oroszlán = Magyar katolikus lexikon, i. m.*, X, 2005, 184–186.

²⁹ RMKT XVII/15/A, 294 (239/I. sz.): „CHRISTUSUNK fel-támadván...” (*Cantus catholici*, 1674).

³⁰ RMKT XVII/15/A, 297 (241. sz.): „CHRISTUS fel-támadott ő halottaiból...” (Kájoni, *Cantionale*).

³¹ Lelőhelye: Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár, 10a E 29/1; mikrofilm: OSZK FM 1/2197. – A továbbiakban: *Dőri ék.*

³² SCHRAM Ferenc, *A Dőri-énekeskönyv*, Néprajzi Közlemények, 1957, 235–254.

nek, ráadásul magyarul) és szentekről szóló énekeket (jóval többet, mint a 17–18. századi énekeskönyvek általában) tartalmaz. Az énekek egy része megtalálható Kájoninál, a *Cantus catholici* különböző kiadásában, Balassi *Istenes énekeiben* vagy Amadé László *Buzgó szívnek énekes fohászokodási* című kötetében. Faludi Ferenc *A fészülethez* című verse „Minden szemek sirjatok” kezdettel, az eredeti öt helyett tizenkét versszakkal szerepel a gyűjteményben.³³ Több ének akrosztichonjában szerepel Kováts István neve (ts-sel vagy cs-vel), ezek bizonyára az ő szerzeményei, de más nevek is kiolvashatók a versfőkből. Kováts az énekekhez nótajelzést vagy kottát, harmóniakíséretet ad, és képekkel, iniciálékkal (néhányuknak csak a helye látszik, de nem készült el) is díszíti gyűjteményét.

Az énekek szövegében gyakran előfordul a menny és a pokol, a purgatórium ritkábban, de részletes leírást nem nagyon találunk, inkább csak egy-egy jól ismert kifejezés idézi fel a képüket. Míg a menny és a pokol sokféle szövegben megjelenik, a purgatórium főleg a halotti énekekben szerepel: a megholtak lelkei a purgatórium tüzében szenvednek. „Sokan vannak ama büzben igen hosszu ideig, sokan laknak ama tüzben sok számu esztendeig”. Égnek, mint a szalma, rettentő csapásokat szenvednek, a földnek mélységében siratják bűneiket.³⁴ Ördögök tátják rájuk szájukat, túrhetetlen fájdalmakat éreznek.³⁵ A legérzékletesebb és legrészletesebb az „Oh jaj nekünk ez nagy füstben” kezdetű ének: a purgatórium iszonyú sötét tömlöc, kemény rekesz, ahol nagy a füst, és vak tűz lobog szörnyen. Az itt lévő lelkek sok esztendeje szenvednek, nincs egy szempillantásnyi ideig sem nyugovásuk, folyamatosan kízzatnak, égnek, sírás és jajgatás, iszonyú rikoltások és óhajtások hallatszanak mindenünnen. Rokonaikhoz kiáltanak, hogy jó útra térítsék őket, s imáik és jócselekedeteik, például a szegényeknek adott egy-két pénz által szabadulást szerezzenek a szenvedőknek, akik viszonzásképpen, ha a purgatóriumból kijutva a mennybe kerülnek, ott majd közbenjárnak az addigra a tisztító tűzbe kerülő hozzátartozóikért.³⁶

³³ *Dóri ék.*, 56v–57r [132–133]. – Az egyértelműség kedvéért szögletes zárójelben megadom az utólagos lapszámozást is.

³⁴ *Uo.*, 79r–v [175–176]: „Iőjjetek irgalmas szivek: de nem holnap hanem ma...”.

³⁵ *Uo.*, 77r–78r [171–173]: „Gyakor óhajtással tüzben siró Lelkek...”.

³⁶ *Uo.*, 81v–82v [180–182]. Teljes szövege:

„Oh jaj nekünk ez nagy füstben, szernyen lobogó vak tüzben, iszonyu sötét tömlöczben, s-kemény rekeszben.

Sok esztendők már elfolytak, hogy bennünket idehoytak, keserves jajra vetettek és rekesztettek.

Mellybe nem löltünk oly napra, mely lett volna mi hasznunkra, vagy szempillantásnyi jónkra, s-nyugovásunkra.

A purgatóriummal sok rokon vonást mutat a pokol, de fokozottak a szörnyűségek: ott is tűz ég, bűz van, keserű füst, ördögök kínozzák a lelkeket mindenféle kínzóeszközökkel.³⁷ A szörnyen lobogó vak tűz a 180. lapon a purgatóriumban ég, a 351.-en a pokolban. A fő különbség a szenvedések időtartamában van: a purgatóriumból ki lehet kerülni, a pokol örök tömlőc, örökké tartó kín.³⁸ A Szent Mihály arkangyalhoz szóló énekben maga Lucifer szenved el mindezeket: „Szörnyen lobogó pokoly vak tüzébe: Vergyed-le ugy mond: az örök tömlőczbe Kevély Luczipert és az ő társait kik szovam megve-tik. [...] Sok fájdalmakkal ott bünért büzhödik, keserű füstel s-tüzzel emésztődik, soha pokolbul ki nem botsáttatik örökké kinlodik.”³⁹ A poklot vetítik előre a végítélet eseményei: a hegyek és halmok összeolvadnak, a folyók kilépnek medrükből, a fák a nagy hőség miatt elszáradnak, vérrel kevert kénköves eső hullik, a csillagok lezuhannak az égről, az „elementomok” mind meggyulladnak, és mint olvasztott szurok folynak végig a földön, a tengerek kiszáradnak, és puskaporként égve elmúlnak. A föld kihányja magából az elhunytak csontjait, a pokol kapui megnyílnak, és onnan is előjönnek a lelkek az

Hanem mindég tsak a kinzás, tüz miát égés, s-kiáltás, nem hallaték közöttünk más, tsak a jajgatás.

Ejjel-s-nappal sok sirástul, nem szününk meg jajgatástul, iszonyu rikoltásoktul, s-ohajtásoktul.

Kiáltjuk atyánk, s-anyánkat, fiainkat, s-leányinkat, régi kedves barátinkat rokonságinkat.

Hogy segítségre jöjjenek, és kegyességre térjenek jó tétellel szabadulást nékünk nyerjenek.

Egy két pénzt enyhéttésünkre, oszszanak a szegényekre, hogy jussunk hamar örömrre, s-a kívánt helyre.

Ah jöjjetek, ne késsetek, segítségre siessetek, nagy tüzünket enyhétsétek, s-Istent kérjétek.

Holy vattok kedves szüleink, szerelyemetes szép magzatink, kellemetes jó barátink, és isméröink.

Leg-alább ti segélytetek, ez inségbül kimentsetek, mirajtunk könyörüllyetek, ah! jót tegyetek.

Mi-is ha ki szabadulunk, és menyországba béjutunk, érettetek esedeznyi el nem mulattyuk.

Kivált ha e kinba juttok, szernyü képpen kinoztattok, hamaráb szabadullyatok s-menybe jussatok.

Oh JESVS Dávidnak Fia, légy tüzünknek meg-oltója, lelkünk menybe fogadója éltünk adója.

Te-is oh kegyelmes Anya Boldogságos szüz Mária, kérjed értünk sz. Fiadat küldgyön oltal-mat.

Ti-is oh mennyei szentek, érettünk esedezzetek, hogy már örvendgyünk veletek, ugy légyen Amen.”

³⁷ *Uo.*, 85r–v [187–188]: „Szeretlek IESVS szivembül, nem szolgálj félelembül...”; 108v–109v [350–352]: „Kilencz kar Angyalát *Isten* hogy teremté...” (Szent Mihály Arkangyalhoz).

³⁸ *Uo.*, 109r [351].

³⁹ *Uo.*

utolsó ítéletre – szégyenükben legszívesebben a föld alá bújnanak, de már nincs föld –, majd az ítélőbíró visszakergeti őket az örökké tartó ördögi kínszaksok helyére, és soha nem ismerhetik meg a mennyei örömeiket.⁴⁰

A mennyországgal kapcsolatban gyakoriak az Isten uralkodik a mennyben, magas mennyben/mennyégben, mennybe jussunk, végy föl mennybe, örök boldogság, mennyei dicsőség, mennyei fényesség, színelátás stb. kifejezések. A mennyei udvarban mindenki örvendezik és vigadozik, az angyalok énekelnek, Mária dicsőségesen ül Krisztus jobbján.⁴¹ Máriát az égbeli tanács választotta ki,⁴² mennybevitelekor pedig Jézus kincsének és minden kegyelmének osztogató sáfára lett a fénylő palotában, csillagos udvarban, tisztaság házában, s azóta e szűz virágtól, mennyei rózsától illatozik az ég.⁴³ Angyali kéztől pöndült citerák zöngének a méz-édességű mennyországban, ahol nem lehet sem kegyetlen ellensége, sem semmi ínsége annak, aki Krisztusban bízva odakerül.⁴⁴ „Vigad Ábrahám a sz. Jámborokkal, Sára Aszony-is a sz. Aszonyokéval, vigan örvendez több szűz Virágokkal, és Máriákkal. // A sz. Királyok a Konfessorokkal, gyönyörűségben vannak a Krisztussal, minden szentekkel és a Martirokéval, és több boldogokkal.”⁴⁵

Az idézett énekek egy része megtalálható más 17–18. századi nyomtatott és kéziratos énekeskönyvekben is, néhány szöveg azonban csak itt fordul elő. A bennük szereplő pokol-, purgatórium- és mennyországgépek legtöbb eleme is jól ismert. Nyéki Vörös Mátyás verseinek vagy a *Cantus catholici Pokol*-énekének részletező bemutatásához képest az itteni pokol-ábrázolások meglehetősen vérszegények, nincs szó a pokol köreiről vagy bugyraitól, a különböző bűnökért járó büntetésfajtákról, és nem találkozunk éktelenül ronda és kegyetlen ördögökkel sem. A purgatóriumról, a purgatóriumbéli szenvedésekről ezzel szemben többet árulnak el a *Vépi* és *Dóri énekeskönyv* darabjai, mint például az RMKT XVII/15. kötetében szereplő énekek. Lukácsy Sándor szerint a régi magyar szerzők mennyországleírásai kevésbé érzékletesek, többnyire negatív festéssel élnek, vagyis azt sorolják fel, mi nem lesz a paradicsomban.⁴⁶ Erre is

⁴⁰ *Uo.*, 71r–72v [159–162]: „Kartsu elménk felött...”

⁴¹ *Uo.*, 62v–63v [142–144]: „Hárman vannak menybe...”; 122r–v [257–258]: „Isten Udvarának Szentek Városának...”

⁴² *Uo.*, 10v–11v [40–42]: „Mikor Máriához az Isten Angyala...”

⁴³ *Uo.*, 122r–v [257–258]: „Isten Udvarának Szentek Városának...”

⁴⁴ *Uo.*, 110r–v [233–234]: „Angyali kéztől pöndült Czitherának zöngése...”

⁴⁵ *Uo.*, 160r–v [333–334]: „Nagy gyönyörűség az Urat követni...”

⁴⁶ LUKÁCSY Sándor, *Pokol és menny a régi magyar irodalomban*, Vigilia, 1998, 601.

találhatunk példát az énekekben, azonban többször beszélnek arról, hogy mi vár az üdvözült hívőkre a mennyben. Összességében jóval többet emlegetik a mennyországot, a túlvilági boldogságot, mint a kárhozatot, és ez érthető is annak fényében, hogy ezek az énekek a templomban, a szent liturgia részeként hangzottak el, amelynek célja Isten dicsőítése és a hívő nép megszentelése, az égi liturgia előkészítése és tükrözése.⁴⁷

⁴⁷ DIÓS István, *Liturgia = Magyar katolikus lexikon, i. m.*, VII, 2002, 897.